

*Наталія Пасічник,
Ренат Різняк
(Кіровоград)*

ЕВОЛЮЦІЯ ОЦІНКИ КОЛЕКЦІЙНОЇ ВАРТОСТІ МОНЕТ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – КІНЕЦЬ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті визначаються фактори, що впливають на визначення ціни колекційних монет, та досліджується еволюція способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет протягом другої половини ХІХ – кінця ХХ століття.

Ключові слова: *колекційна монета, ціна монети, професійно обумовлена вартість монети, фактори, спосіб визначення ціни, стан монети.*

Відомо, що нумізматику започаткувала від стародавнього захоплення людиною збиранням монет. На межі ХІV–ХV ст. з'явилися перші паростки колекціонування, їх батьківщиною стала Італія. Потім колекціонування монет поширилося Європою. Тоді ж з'явилися першоджерела, що пояснювали монетні зображення і написи й навіть виникла потреба інвентаризації монетних зборів. Саме до ХVІІІ ст. відносяться перші «експерименти» із систематизації та класифікації монет. Публікувалися основоположні нумізматичні дослідження з різних галузей знань. Восьми-томне видання австрійського священика і професора І.І. Еккель (1737–1798) «Наука про стародавні монети» відкрило нову еру в нумізматиці. Запропонований ученим географічний принцип класифікації античних монет з того часу став загальноновизнаним. У 1721 р. Петро І купив у Гамбурзі для кунсткамери колекцію монет Модерса. Так було закладено початок колекціонування в Росії. У 1734 р. з'явилось перше російське нумізматичне дослідження академіка російських старожитностей Г. Байєра. У ХІХ ст. були видані перші каталоги музейних колекційних монет із чіткою періодизацією і поділом по країнах. На підтвердження використання на той час саме емпіричних основ оцінювання стану монет можна навести цитату з опису російських монет, датованого 1834 роком [21, с. 43]: «Примечание: Штемпель довольно дурен: всадник уродливее видимых на деньгах Вел. Кн. Василия Темного и отца его, Латинские буквы не красивы, в начале О вместо Л. – Карамзин ошибается, говоря: «Итальянские серебряники начали искусно чеканить Русскую монету, вырезая на ней свое имя». От знаменитого Аристотеля, вызванного (в 1475 г.) из Италии, можно было бы ожидать нечто лучшее». Протягом періоду від початку ХІХ ст. до кінця ХХ ст. методика визначення професійно обумовленої вартості колекційної вартості монети залежно від її стану збереження еволюціонувала, пройшовши шлях від емпіричних основ такого оцінювання до основ наукових. Саме всередині ХІХ ст. було зроблено перші по-справжньому серйозні спроби науково обґрунтувати нумізматичну вартість монет.

Нумізматична або колекційна вартість монети – це різниця між тією вартістю, яку можна отримати за неї, продавши її фахівцеві з нумізматики, та ціною металу або номіналом монети. Насправді, існує велика кількість різноманітних факторів, що впливають на професійно обумовлену колекційну вартість монет. Протягом тривалого історичного періоду (друга половина ХІХ ст. – кінець ХХ ст.) відбувалися різноманітні зміни в методиці оцінки професіоналами-нумізматами колекційної вартості монет. До того ж, ринок колекційних монет постійно змінюється, і разом із ним поступово змінюється наукові та комерційні стандарти та уявлення, стосовно збереженості монет як одного з важливих складників у визначенні їх колекційної вартості. З роками стан монет дедалі суттєво впливає на їх колекційну ціну, і водночас оцінка стану монет поступово стає детальнішою і точнішою. Тому дослідження еволюції (протягом указанного історичного проміжку) способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет є досить важливим аспектом вивчення нумізматики. Враховуючи досить тісний зв'язок процедури оцінки колекційної вартості монет зі змінами в розвитку світової економіки та економіки окремих країн, із перебігом та прискоренням

інформаційних процесів, можна стверджувати, що результати такого дослідження можуть сприяти висвітленню більш загальних проблем становлення і розвитку нумізматики в умовах глобалізації сьогодишнього світу. Попередні дослідження з питань оцінки колекційної вартості монет в основному стосувалися методів визначення стану монет [23], [4], каталогізованих описів колекційних монет (наприклад, російських монет – [12], [18], [19]), упорядкування нумізматичної термінології [8], [20]. Проте історія розвитку методики оцінки колекційної вартості монет протягом періоду з середини XIX – до кінця XX ст. науковцями систематично та ґрунтовно не досліджувалася.

Отже, мета цієї статті – дослідити еволюцію (протягом другої половини XIX – кінець XX століття) способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет. Для досягнення мети дослідження передбачається розв'язання таких задач: а) з'ясування джерельної бази та історіографії дослідження; б) визначення факторів, що впливають на визначення колекційної вартості монет; в) дослідження еволюції способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет на визначеному історичному проміжку.

Кожен із факторів, що впливають на професійно обумовлену колекційну вартість монет, має свою специфіку і по-своєму впливає на ціну. Залежно від особливостей їх впливу на нумізматичний ринок ці фактори досить чітко можна розділити на три групи: *тимчасові, перехідні та постійні.*

Тимчасові фактори. Зазвичай мають локальний характер та стосуються лише певної групи монет або окремого сегмента ринку. Проте, такі фактори здатні чинити значний і тривалий вплив на колекційну вартість монет. насамперед, до таких факторів відноситься *загальна макроекономічна ситуація в країні.* А у зв'язку з постійно зростаючої глобалізацією світової економіки до тимчасових факторів, що впливають на вартість колекційних монет, відноситься і економічна ситуація у світі в цілому. Економічний спад і рецесія, високий рівень безробіття, дефляція здатні спричинити тривалий застій ринку нумізматики, або навіть тривале за часом зниження цін на колекційні монети. Однак, потужне економічне зростання, природний рівень безробіття і галопуюча чи гіперінфляція інфляція – це фактори, здатні викликати підйом на ринку монет, зокрема, якщо ці чинники поєднуються одночасно і діють протягом декількох років поспіль. Так, наприклад, саме подібні фактори і, як наслідок, зростання добробуту населення і грошової маси за ефективного ринку праці сприяли справжньому інвестиційному буму в нумізматиці в Росії протягом 2000–2008 років. А протягом 1998–2007 років (проміжок між фінансовою кризою в азіатсько-тихоокеанському регіоні і початком нових великих проблем у глобальній економіці) багато рідкісних монет Китаю практично повністю зникли з нумізматичного ринку, а звичайний нумізматичний матеріал став дорожчим у 10–30 разів [13]. Водночас слід зазначити, що тимчасові фактори впливають на ціни монет, які не є дуже рідкісними і тому виключно дорогими, оскільки елітному сегменту ринку нумізматики притаманний більш стабільний баланс між попитом і пропозицією.

З-поміж перехідних факторів, що впливають на колекційну вартість монет, варто назвати *територіальний*, який полягає в тому, що в різних країнах світу через суттєву відмінність побутових, соціальних, інформаційних та економічних умов вартість одних і тих же монет може відрізнятись. Сьогодні на етапі глобалізації світу цей фактор більше впливає на ціну недорогих монет, витрати на пересилання яких еквівалентні ціні самих монет. Стосовно впливу цього фактора на формування ціни монет середньої вартості та дорогих монет, то очевидним є те, що через прискорений розвиток інформаційних технологій та проникнення Інтернету в найбідніші місця на планеті, колекціонери можуть швидко і дешево отримувати актуальну інформацію про ціни на будь-які монети і використовувати цю інформацію під час продажу своїх власних монет (зокрема, через мережу Інтернет). Тому в сучасних умовах вплив територіального фактора на ціну монет поступово знижується, особливо це стосується монет середньої та вищої цінової категорії [13].

Проаналізуємо вплив постійних факторів на визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет, розглянувши такі з них: рідкісність, популярність, номінал, вік монети, метал, із якого монета виготовлена, стан монети.

Рідкісність – це ймовірність появи монети в продажу на ринку. Очевидним є твердження, що чим рідше трапляється якась монета на нумізматичному ринку, тим вищим буде рівень конкуренції між колекціонерами і, відповідно, вищою буде її ціна (дивіться в [15] дані про вартість рідкісної золотої монети Бактрії вагою близько 170 г правителя Евкратіда (друге століття до нашої ери), відомої лише в трьох примірниках; срібного долара 1804 року, кількість екземплярів якого у світі налічується не більше 15; американських золотих 20 доларів 1933 року (так званий «подвійний ігл» у кількох екземплярах у світі); а також про вартість чи не єдиного у світі екземпляра найкрупнішої золотої монети Російської Імперії – пробних 20 рублів 1755 року роботи гравера Бенджаміна Скотта). Вплив цього фактора на ціну монет наочно виявляється при порівнянні цін на відповідні один одному монети (наприклад, на монети однієї країни, одного номіналу, одного типу, з одного металу і под. – дивіться різницю вартості 50-копійкових монет Миколи II 1896 та 1898 років чеканки в [2, с. 3], а також інші приклади з цього джерела; дивіться аналіз вартості рідкісних монет радянського періоду в [14]).

Другий фактор – *популярність монети* – це її затребуваність колекціонерами. Дія цього фактора не завжди пояснюється з позицій логіки або економіки, однак його вплив на ціну може бути досить суттєвим. Очевидно, що в будь-якій країні найпопулярнішими і затребуваними є свої національні монети (наприклад, у Росії популярні російські – дивіться каталоги продажу та покупки монет нумізматичної торгівлі Б.О. Копилова [7], перелік виставлених для продажу лотів 22-го нумізматичного аукціону в м. Москва [1]). Крім того, монети, що пов'язані з якимись важливими і значущими подіями в історії певної країни, також можуть бути популярними серед колекціонерів, що і позначається на їх вартості (так, на честь сторіччя з дня перемоги над Наполеоном був випущений срібний ювілейний рубль, викарбуваний тиражем більше 40 тисяч монет; вартість цієї ювілейної монети в середньому становить 1–1,5 тис. доларів, зростаючи іноді до 5 тис. доларів [9]; інший приклад: на честь 200-річчя першої морської перемоги Росії при Гангуті в 1714 році був випущений у 1916 році тиражем понад 30 тисяч екземплярів срібний ювілейний рубль, відомий сьогодні під назвою Гангутський рубль; сьогодні такі рублі, що з'являються на аукціонах, є або екземплярами 1916 р. карбування, або викарбуваними 1927 року на замовлення Радянської філателістичної асоціації, однак вартість на нумізматичному ринку таких рублів становить 5–7 тис. доларів, а подекуди – 42 тис. доларів [9]). Великою популярністю, зазвичай, користуються монети з неабияким, високохудожнім зовнішнім оформленням (дивіться [9], [15], [16]).

Номінал монети також є фактором, який може істотно вплинути на її ціну, оскільки за інших рівних умов (однакової рідкісності, популярності, стану, металу і т. д.) чим вище номінал монети, тим вищою є її колекційна ціна (трапляється так, що нерідкісна монета високого номіналу коштує дорожче за більш рідкісну монету дрібного номіналу (такі приклади можна навести з [19]; хоча в [16] засвідчується протилежне – порівняймо вартість 50-копійкової монети СРСР 1929 року та інших монет Російської імперії: 12-рубльової монети 1836 року, 25-рубльової монети 1908 року та інших – очевидним вирішальним фактором, що визначає вартість монети, є фактор її рідкісності). Так же, як впливає номінал на вартість монети, на неї впливає і *метал*, з якого монета була виготовлена. Таким же другорядним фактором впливу на ціну монети є її *вік або час чеканки монет* (деякі поширені античні монети, яким понад двох тисячоліть, сьогодні можуть коштувати менше рідкісних монет ХІХ ст. – дивіться, наприклад, [2] і [15]).

Стан (або ступінь збереження) монети є одним із найважливіших чинників, що визначає її професійно обумовлену колекційну вартість. Стан монет оцінюється з урахуванням двох основних складників – якості карбування і ступеня збереження монети. Якщо аналізувати еволюцію оцінки колекційної вартості монети за названими факторами досить складно (у цьому контексті не стільки змінювалася методика оцінки, скільки результати дії самих факторів – рідкісності, популярності монет за різних умов, їх номіналу, віку та металу, з якого монети виготовлені), то з роками вплив ступеня збереження на ціну монет тільки зростає. А це, зі свого боку, зумовлює необхідність удосконалення, постійного ускладнення та уточнення загальноприйнятих стандартів оцінки збереженості монет.

Саме всередині XIX ст. було зроблено перші по-справжньому серйозні спроби науково оцінити стан монет. Завдяки західноєвропейським та російським авторам нумізматичних каталогів того часу, які у своїх роботах починаючи з середини XIX ст. визначали колекційні ціни монет залежно від різного ступеня їх збереженості, у співтоваристві нумізматів уперше з'являється таке поняття, як градація стану монет. Якщо ще в середині XIX ст. фахівці розрізняли щонайменше два-три ступеня стану монет, то наприкінці XIX ст. таких ступенів було вже п'ять: стан задовільний, добрий, дуже добрий, відмінний, полірований (дивіться [5], [6], [10], [11]). Окрім цих джерел можна пересвідчитися в існуванні саме п'яти ступенів оцінки збереженості монет у каталогах продажу та покупки монет нумізматичної торгівлі Б.О. Копилова, які регулярно друкувалися у журналі «Стара монета», починаючи з 1910 року [7].

Поштовх еволюції методики оцінки колекційної вартості монет відбувався у першій половині XX ст. завдяки зусиллям Американської нумізматичної асоціації (American Numismatic Association, ANA) [22], яка впровадила наукову оцінку стану монет із класифікацією на шість основних ступенів збереженості монет (Good, Very Good, Fine, Very Fine, Extremely Fine, Uncirculated). Ця система й сьогодні є підґрунтям загальноприйнятих міжнародних стандартів оцінки стану монет. Додатково до цих шести ступенів можуть застосовуватися позначення стану монет, що відбивають проміжний ступінь збереження між двома сусідніми «базовими» станами (наприклад, VG–F, VF–XF або About VF, About Uncirculated і т.д.) або найвищий ступінь того чи іншого «базового» стану (наприклад, VF+ або Brilliant Uncirculated і т.д.).

Розвитком Міжнародної системи оцінки стану монет стала 70-бальна система доктора Уїльяма Шелдона, яка була описана науковцем у 1949 році [23]. Фахівці за цією системою оцінюють стан монети за числовою шкалою від 1 до 70 балів: балом «1» характеризується найгірша з погляду зношеності монету, тоді як бал «70» присвоюється абсолютно ідеальному у всіх відношеннях екземпляру. Для сучасного зрілого ринку нумізматики така система оцінки стану монет дозволяє більш точно і детально визначати збереженість монет, адже на практиці дуже часто доводиться мати справу з екземплярами, стан яких є середнім між двома сусідніми «базовими» станами Міжнародної системи [3]. Отже, 70-бальна система дозволяє експертам розрізняти більш дрібні і тонкі градації кожного «базового» стану. Ще однією системою є російська, однак самі колекціонери та фахівці нумізматики вважають її нечіткою, багато в чому умовною, яку часто використовують абсолютно довільно. Співвіднесеність у використанні Міжнародної системи оцінки стану монет, шкали доктора Шелдона та відповідної російської термінології можна прослідкувати в [17].

Отже, на підставі, дослідження еволюції (протягом періоду з середини XIX – до кінця XX століття) способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет можна зробити такі висновки щодо основних закономірностей цього процесу.

1. Залежно від тривалості впливу на нумізматичний ринок фактори, що визначають професійно обумовлену колекційну вартість монет, діляться на три групи: *тимчасові, перехідні та постійні*. Тимчасові фактори пов'язані з макроекономічною ситуацією в країні (чи групі країн); перехідні фактори впливають на ціну монет через різку відмінність побутових, соціальних, інформаційних та економічних умов різних територій; постійні фактори ж пов'язані з рідкісністю монет, їх популярністю з-поміж нумізматів, номіналом, складом металу та віком монети, однак найбільше – зі станом монети.

2. Еволюція способів визначення професійно обумовленої колекційної вартості монет (протягом досліджуваного періоду – з середини XIX – до кінця XX століття) в основному була пов'язана зі зміною в обґрунтуванні підходів до визначення стану (ступеня збереженості та якості чеканки) монети. Протягом півтора століття методика визначення стану монети прогресувала від емпіричного рівня обґрунтування такого стану у XIX ст., через 3–5 ступенів градації стану монет до науково обґрунтованої Міжнародної системи оцінювання стану монет та шкали оцінювання доктора Шелдона.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 22-й нумизматический аукцион (аукционный дом Александр) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.adacoins.ru/>
2. Аверс № 1: Практическое руководство для коллекционеров. – Москва: Аверс, 1995. – 192 с.
3. Американская система грейдинга монет [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://numizmat.net/reference/detail.php?ID=3884>
4. Белокуров О.Г. Определитель состояния монет и банкнот / О.Г. Белокуров. – Ленинград: Редактор, 1990. – 35 с.
5. Гиль Хр. Русские монеты, чеканенные с 1801–1904 г. / Х. Гиль, А. Ильин. – Санкт-Петербург, 1904.
6. Гиль Хр. Таблицы русских монет двух последних столетий. Практическое руководство для собирателей / Х.Х. Гиль. – Санкт-Петербург, 1883 (2-е издание – 1898).
7. Журнал Старая монета [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://staraya-moneta.ru/lib/974/>
8. Зварич В.В. Нумизматический словарь / В.В. Зварич. – 4-е издание. – Львов, Вища школа, 1980. – 225 с.
9. Золотые и серебряные монеты Николая II, их стоимость и тираж [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://moneys.ucoz.ru/publ/monety_ssr/zoloty_e_i_serebrjanye_monety_nikolaja_2_ikh_stoimost_i_tirazh/4-1-0-46
10. Ильин А. Русские монеты, чеканенные с 1725 по 1801 г. / А. Ильин, И. Толстой. – Санкт-Петербург, 1910.
11. Корпус русских монет Вел. Кн. Георгия Михайловича (в 13 томах). – Москва: Типография Министерства путей сообщения, 1890.
12. Мельникова А.С. Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Великого. История русской денежной системы с 1533 до 1682 г. / А.С. Мельникова. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 316 с.
13. От чего зависит цена монет [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.realcoins.ru/articles/?id=63>
14. Редкие монеты СССР и России [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://homemadeandi.blogspot.com/2013/02/blog-post_2993.html
15. Рекорды стоимости монет [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.realcoins.ru/articles/?id=65>
16. Самые дорогие русские монеты и их истории [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://alldayplus.ru/society/2459-samy_e-cennye-russkie-monety-2011-goda.html
17. Система оценки состояния монет [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.coinsrussia.ru/ocenka>
18. Сотникова М.П. Древнейшие русские монеты X–XI веков / Указатель типографии и хранения русских монет X–XI веков / М.П. Сотникова. – М: Банки и биржи, 1995. – 317 с.
19. Узденников В.В. Монеты России XVIII – начала XX века. Очерки по нумизматике / В.В. Узденков; под ред. А.А. Мельниковой. – М.: Мир Отечества, 1994. – 207 с.
20. Фенглер Х. Словарь нумизмата / Х. Фенглер, Г. Гироу, В. Унгер (пер. с нем.), 2-е изд. дораб. и дополн. – М.: Радио и связь, 1993. – 406 с.
21. Чертков А. Описание древних русских монет / А. Чертков. – М: Типография С. Селивановского, 1834. – 262 с.
22. American Numismatic Association [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.money.org/>
23. Sheldon W.H. Early American Cents, 1793–1814 / William H. Sheldon. – New York: Harper&Brothers, 1949. – 339 p.

Пасечник Н., Рижняк Р. Эволюция оценки коллекционной стоимости монет (вторая половина XIX – конец XX века)

В статье определяются факторы, которые влияют на определение цены коллекционных монет, и исследуется эволюция способов определения профессионально обусловленной стоимости монет на протяжении второй половины XIX – конца XX века.

Ключевые слова: коллекционная монета, цена монеты, профессионально обусловленная стоимость монеты, факторы, способ определения цены, состояние монеты.

Pasichnyk N., Rizhniak R. Evolution of prooflike cost of coins estimation (second half of XIX – end of XX centuries).

The paper deals with the analysis of the factors which influence the evaluation of prooflike coins cost. The evolution of methods with the help of which the professionally determined prooflike cost of coins since the middle of XIX – till the end of XX centuries is researched.

Key words: a coin, a prooflike coin, cost of a coin, professionally determined cost of a coin, method of cost evaluation, condition of a coin.

Одержано 23.04.2013